

การวิเคราะห์แหล่งจำหน่ายยา และการรักษาตนเองของผู้ป่วย

ปัญหาเกี่ยวกับการกระจายยารักษาไข้มาลาเรียในประเทศไทยนั้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังคงมีปัญหามาก ทั้งนี้เนื่องจากยังมีปัจจัยหลายด้านที่เอื้ออำนวยให้เกิดปัญหาเหล่านี้ เช่น กฎหมายที่ควบคุมการนำเข้ายาเข้ามาจำหน่ายในประเทศ การควบคุมการผลิตยา และการจำหน่ายยาภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับยารักษาไข้มาลาเรียน่าจะยังมีช่องโหว่อยู่มาก จึงทำให้การกระจายยารักษาไข้มาลาเรียลงไปสู่มือประชาชนในชนบทได้โดยง่าย ประชาชนสามารถหาซื้อยารักษาไข้มาลาเรียได้ตามร้านจำหน่ายยา ร้านชำที่มีอยู่มากมายในชนบท ยกเว้นยาบางชนิดเท่านั้น ที่รัฐบาลสงวนไว้ใช้ในราชการของกองมาลาเรีย ที่ไม่มีจำหน่ายอย่างแพร่หลายแต่ก็เป็นเฉพาะในระยะที่ควบคุมเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในการใช้ และมีข้อตกลงไว้กับบริษัทผู้ผลิตในต่างประเทศมิให้จำหน่ายในภาคเอกชน เพราะเกรงว่าอาจจะก่อให้เกิดการตีแยของเชื้อไข้มาลาเรียอย่างรวดเร็วได้

รูปแบบการกระจายยารักษาไข้มาลาเรียในประเทศไทย สามารถแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะดังนี้

(1) การกระจายโดยภาครัฐบาล(Public Sector) ได้แก่ การกระจายผ่านหน่วยงานที่ให้บริการรักษาพยาบาลของรัฐ เช่น โรงพยาบาลศูนย์ โรงพยาบาลทั่วไป โรงพยาบาลชุมชน หน่วยบริการของกองมาลาเรีย สถานีอนามัย และโรงพยาบาลในสังกัดหน่วยงานของรัฐอื่นๆ การกระจายในช่องทางเหล่านี้ ถือว่าเป็นการกระจายหลักที่อยู่ในความดูแลของบุคลากรทางด้าน การแพทย์และสาธารณสุข มีความรู้ ความชำนาญในการตรวจวินิจฉัยโรค และรักษาไข้มาลาเรีย ดีที่สุด แต่ก็ยังมีความแตกต่างกันในด้านวิธีการและด้านอุปกรณ์ในการตรวจอยู่บ้าง จึงทำให้ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของการรักษาไข้มาลาเรียในภาครัฐยังมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่

(2) การกระจายโดยผ่านองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร (The Private Non-Profit Making Sector) ได้แก่ การกระจายยารักษาไข้มาลาเรียผ่านทางองค์กรสาธารณกุศลที่ ดำเนินงานโดยไม่หวังผลกำไรต่างๆ เช่น สภากาชาดไทย องค์กรระหว่างประเทศ สโมสรหรือ สมาคมต่างๆ การกระจายในช่องทางนี้ยังอยู่ในขอบเขตที่จำกัด และมีการดำเนินงานเฉพาะกลุ่ม เป้าหมายบางกลุ่มเท่านั้น จึงไม่มีผลต่อการควบคุมไข้มาลาเรียมากนัก

(3) การกระจายโดยภาคเอกชนที่หวังผลกำไร (The Private Commercial Sector) ได้แก่ การกระจายยารักษาไข้มาลาเรียผ่านทางคลินิกแพทย์ โรงพยาบาลเอกชน ผู้ลี้ยงนำยาเข้าประเทศ ผู้ผลิตยาภายในประเทศ และร้านจำหน่ายยาทุกประเภท การกระจายยา ในช่องทางนี้แม้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากต่อการควบคุม ป้องกันไข้มาลาเรียในประเทศไทย

เนื่องจากนโยบายระบบการค้าเสรี ช่องว่างของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การไม่เข้มงวดของเจ้าหน้าที่ของรัฐ การขาดแคลนเจ้าหน้าที่ที่จะควบคุมดูแลให้เป็นไปตามกฎหมาย จึงเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้ยารักษาโรคและรักษาไข้มาลาเรียกระจายไปสู่ประชาชนได้ง่ายและยากที่จะควบคุม

(4) การกระจายโดยภาคเอกชนที่ดำเนินธุรกิจแบบไม่เป็นทางการหรือถูกต้องตามกฎหมาย (The Private Unofficial or Informal Sector) ได้แก่ การจำหน่ายยาตามร้านขายยารักษาโรคที่นำเข้ามาโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย การจำหน่ายยาชุดรักษาไข้มาลาเรีย การเร่จำหน่ายยาตามหมู่บ้านในชนบท การเร่รักษาผู้ป่วยตามหมู่บ้านในชนบทด้วยการให้ยาฉีด หรือหมอเถื่อน ถึงแม้การทำธุรกิจดังกล่าวจะไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็ถูกปล่อยปละละเลยจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องมาตลอด จึงนับว่าการกระจายยาในช่องทางนี้ยังเป็นปัญหาที่สำคัญอีกด้านหนึ่งในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทหรือท้องที่ที่มีการระบาดของไข้มาลาเรียสูง

จากรายงานของ The United Nation Industrial Development Organization (UNIDO) ในปี ค.ศ. 1985 ประมาณการว่า มีการผลิตยารักษาไข้มาลาเรีย ชื่อ คลอโรควิน (Chloroquin) ทุกประเทศรวมกันมีจำนวน 1,300 ตัน/ปี และยานี้ได้กระจายผ่านองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุม รักษาไข้มาลาเรียโดยตรงเพียง 300-400 ตัน/ปี หรือร้อยละ 25-30 เท่านั้น นอกนั้นยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าผ่านไปสู่ประชาชนในส่วนต่างๆของโลกในช่องทางใดบ้าง (WHO, 1990)

จากผลการศึกษาพบว่า ร้อยละ 60.5 ของผู้ป่วยมีการรักษาไข้มาลาเรียด้วยตนเอง ก่อนที่จะเข้ารับบริการของกองมาลาเรีย และในจำนวนผู้ป่วยกลุ่มนี้ทำการรักษาตนเองด้วยการแสวงหายารักษาไข้มาลาเรียมารับประทานเองเป็นอันดับแรกถึงร้อยละ 76.5 นับว่าเป็นอัตราที่สูงมาก ในบทนี้จะวิเคราะห์ถึงแหล่งจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรีย รวมทั้งผลข้างเคียงที่เกิดกับผู้ป่วยภายหลังที่รับประทานยารักษาไข้มาลาเรียเหล่านั้นด้วย

การวิเคราะห์แหล่งจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรีย

การศึกษาแหล่งจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรียในท้องที่ที่ทำการศึกษา โดยผู้ศึกษาได้สำรวจแหล่งที่มีการจำหน่ายยาในท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ตัวอย่าง โดยมีวัตถุประสงค์ที่ทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแหล่งจำหน่ายยา และประเภท ชนิดของยาที่มีจำหน่ายในท้องที่ที่ทำการศึกษา เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการสัมภาษณ์ผู้ป่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น ผลปรากฏว่า มีร้านจำหน่ายยาแผนปัจจุบันประเภทยาบรรจุน้ำเชื่อมมีไซยาโนอานตราย จำนวน 5 แห่ง และมีร้านชำกระจายตามหมู่บ้านทุกหมู่บ้านละ 1-2 แห่ง จำนวนรวมทั้งสิ้น 60 แห่ง และในแต่ละร้านจะมียารักษาไข้มาลาเรียจำหน่ายทุกร้าน

เนื่องจากนโยบายระบบการค้าเสรี ช่องว่างของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การไม่เข้มงวดของเจ้าหน้าที่ของรัฐ การขาดแคลนเจ้าหน้าที่ที่จะควบคุมดูแลให้เป็นไปตามกฎหมาย จึงเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้ยารักษาโรคและรักษาไข้มาลาเรียกระจายไปสู่ประชาชนได้ง่ายและยากที่จะควบคุม

(4) การกระจายโดยภาคเอกชนที่ดำเนินธุรกิจแบบไม่เป็นทางการหรือถูกต้องตามกฎหมาย (The Private Unofficial or Informal Sector) ได้แก่ การจำหน่ายยาตามร้านชำ การนำยาเข้าประเทศโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย การจำหน่ายยาชุดรักษาไข้มาลาเรีย การเร่จำหน่ายยาตามหมู่บ้านในชนบท การเร่รักษาผู้ป่วยตามหมู่บ้านในชนบทด้วยการให้ยาฉีด หรือหมอเถื่อน ถึงแม้การทำธุรกิจดังกล่าวจะไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็ถูกปล่อยปละละเลยจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องมาตลอด จึงนับว่าการกระจายยาในช่องทางนี้ยังเป็นปัญหาที่สำคัญอีกด้านหนึ่งในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทหรือท้องที่ที่มีการระบาดของไข้มาลาเรียสูง

จากรายงานของ The United Nation Industrial Development Organization (UNIDO) ในปี ค.ศ. 1985 ประเมินการว่า มีการผลิตยารักษาไข้มาลาเรีย ชื่อ คลอโรควิน (Chloroquin) ทุกประเทศรวมกันมีจำนวน 1,300 ตัน/ปี และยานี้ได้กระจายผ่านองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุม รักษาไข้มาลาเรียโดยตรงเพียง 300-400 ตัน/ปี หรือร้อยละ 25-30 เท่านั้น นอกนั้นยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าผ่านไปสู่ประชาชนในส่วนต่างๆของโลกในช่องทางใดบ้าง (WHO, 1990)

จากผลการศึกษานี้พบว่า ร้อยละ 60.5 ของผู้ป่วยมีการรักษาไข้มาลาเรียด้วยตนเอง ก่อนที่จะเข้ารับบริการของกองมาลาเรีย และในจำนวนผู้ป่วยกลุ่มนี้ทำการรักษาตนเองด้วยการแสวงหายารักษาไข้มาลาเรียมารับประทานเองเป็นอันดับแรกถึงร้อยละ 76.5 นับว่าเป็นอัตราที่สูงมาก ในบทนี้จะวิเคราะห์ถึงแหล่งจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรีย รวมทั้งผลข้างเคียงที่เกิดกับผู้ป่วยภายหลังที่รับประทานยารักษาไข้มาลาเรียเหล่านั้นด้วย

การวิเคราะห์แหล่งจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรีย

การศึกษาแหล่งจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรียในท้องที่ที่ทำการศึกษา โดยผู้ศึกษาได้สำรวจแหล่งที่มีการจำหน่ายยาในท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ตัวอย่าง โดยมีวัตถุประสงค์ที่ทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแหล่งจำหน่ายยา และประเภท ชนิดของยาที่มีจำหน่ายในท้องที่ที่ทำการศึกษา เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการสัมภาษณ์ผู้ป่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น ผลปรากฏว่า มีร้านจำหน่ายยาแผนปัจจุบันประเภทยาบรรจุน้ำยาอินทราบาย จำนวน 4 ร้าน และมีร้านชำกระจายตามหมู่บ้านทุกหมู่บ้านละ 1-2 ร้าน จำนวนรวมทั้งสิ้น 60 ร้าน และในแต่ละร้านจะมียารักษาไข้มาลาเรียจำหน่ายทุกร้าน

ยาที่พบส่วนใหญ่จะเป็นยาคลอโรควินชนิดเม็ด(Chloroquin Tablet) ยาสูตรผสมระหว่างยาไพริเมทามีน กับซัลฟาดีออกซิน(Pyrimethamine and Sulfadoxine Tablet) ซึ่งยาเหล่านี้ในปัจจุบันถือว่าล้าสมัยไปแล้ว เนื่องจากพบว่าประสิทธิภาพการรักษาต่ำมาก และก่อให้เกิดการดื้อต่อยาของเชื้อไข้มาลาเรียอย่างกว้างขวาง

จากการศึกษาพบว่า ในจำนวนผู้ป่วยที่มีการรักษาไข้มาลาเรียมาก่อนเข้ารับบริการของกองมาลาเรีย จำนวน 834 รายนั้น ปรากฏว่ามีผู้ป่วย(Patient) จำนวน 539 รายหรือร้อยละ 64 และผู้ป่วยที่ตรวจพบเชื้อไข้มาลาเรีย(Positive Cases) จำนวน 132 ราย หรือ ร้อยละ 24.5 ทำการรักษาไข้มาลาเรียด้วยการซื้อยามารับประทานเอง โดยซื้อจากร้านชำมากที่สุดถึงร้อยละ 69 และร้อยละ 66 ซื้อจากร้านขายยาร้อยละ 31 และร้อยละ 34 ตามลำดับตั้งรายละเอียดในการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

ตาราง 5.1 แสดงแหล่งที่ผู้ป่วย(Patient)ซื้อยารักษาไข้มาลาเรีย แยกตามระดับรายได้ และร้อยละ

แหล่งที่ผู้ป่วยซื้อยาไข้มาลาเรีย			
รายได้/เดือน(บาท)	ร้านขายยา	ร้านชำ	รวม
0 - 2,000	132 (29.7)	313 (70.3)	445 (100.0)
2,001-4,000	27 (35.1)	50 (64.9)	77 (100.0)
>4,000	8 (47.1)	9 (52.9)	17 (100.0)
รวมทุกระดับรายได้	167 (31.0)	372 (69.0)	539 (100.0)

() ค่าร้อยละ

ตาราง 5.2 แสดงแหล่งที่ผู้ป่วย(Patient)ซึ่งเข้ารับการรักษาไข้มาลาเรีย แยกตามระดับการศึกษา และร้อยละ

ระดับการศึกษา	แหล่งที่ผู้ป่วยชื้อยาไข้มาลาเรีย		
	ร้านขายยา	ร้านชำ	รวม
ไม่ได้เรียนหนังสือ	69 (31.7)	149 (68.3)	218 (100.0)
ระดับประถมศึกษา	83 (28.8)	205 (71.2)	288 (100.0)
ระดับมัธยมศึกษา	13 (44.8)	16 (55.2)	29 (100.0)
ระดับอุดมศึกษา	2 (50.0)	2 (50.0)	4 (100.0)
รวมทุกระดับการศึกษา	167 (31.0)	372 (69.0)	539 (100.0)

() ค่าร้อยละ

ตาราง 5.3 แสดงแหล่งที่ผู้ป่วยพบเชื้อไข้มาลาเรีย(Positive Cases) ซึ่งยารักษา
ไข้มาลาเรีย แยกตามระดับรายได้ และร้อยละ

รายได้/เดือน(บาท)	แหล่งที่ผู้ป่วยซื้อยาไข้มาลาเรีย		
	ร้านขายยา	ร้านชำ	รวม
0 - 2,000	38 (27.8)	70 (72.2)	108 (100.0)
2,001-4,000	6 (33.3)	12 (66.7)	18 (100.0)
>4,000	1 (16.7)	5 (83.3)	6 (100.0)
รวมทุกระดับรายได้	45 (34.1)	87 (65.9)	132 (100.0)

() ค่าร้อยละ

ตาราง 5.4 แสดงแหล่งที่ผู้ป่วยพบเชื้อ(Positive Cases) แยกตามระดับการศึกษา และร้อยละ

ระดับการศึกษา	แหล่งที่ผู้ป่วยซื้อยาไ้มมาลาเรีย		
	ร้านขายยา	ร้านชำ	รวม
ไม่ได้เรียนหนังสือ	23 (41.1)	33 (58.9)	56 (100.0)
ระดับประถมศึกษา	19 (29.2)	46 (70.8)	65 (100.0)
ระดับมัธยมศึกษา	3 (27.3)	8 (72.7)	11 (100.0)
ระดับอุดมศึกษา	0	0	0
รวมทุกระดับการศึกษา	45 (34.1)	87 (65.9)	132 (100.0)

() ค่าร้อยละ

การวิเคราะห์ผลข้างเคียง(Side Effect)ที่เกิดจากการใช้ยารักษาไ้มมาลาเรียที่ผู้ป่วยทามา
รับประทานเอง

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ป่วยที่มีการรักษาตนเองมาก่อนด้วยการหายมารับประทาน
เองนั้น พบว่ามีผู้ป่วยจำนวนเพียง 43 ราย หรือร้อยละ 8.0 เท่านั้นที่ให้ข้อมูลว่าตนเองเกิดอาการ
ข้างเคียงตามที่ผู้สัมภาษณ์ได้บอกลักษณะอาการ(ตามที่กำหนดในแบบสัมภาษณ์) ภายหลังจากการรับ
ประทานยารักษาไ้มมาลาเรียเหล่านั้นแล้ว ดูตาราง 5.5

ตาราง 5.5 แสดงจำนวนผู้ป่วยที่มีอาการข้างเคียง ภายหลังจากรับประทานยารักษาไข้มาลาเรีย ที่هامารับประทานเอง จำแนกตามลักษณะอาการ และร้อยละ

อาการข้างเคียง(Side Effect)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
คลื่นไส้ อาเจียน	33	76.7
ปวดท้อง หรือท้องเดิน	4	9.3
อาการแพ้ มีผื่นคัน	4	9.3
อื่นๆ	2	4.7
รวมทุกอาการ	43	100.0

จากตาราง 5.5 พบว่าอาการข้างเคียงที่พบมากที่สุดเป็นอาการคลื่นไส้ อาเจียน(ร้อยละ 76.7) นอกนั้นพบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อาการข้างเคียงลักษณะดังกล่าวนี้ถือว่าไม่รุนแรง เป็นอาการที่พบเป็นปกติของการรับประทานยาเหล่านี้ และอีกประการหนึ่งมียาอีกหลายชนิดที่รับประทานแล้วมีอาการข้างเคียงในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ได้ แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาถึงผลข้างเคียงจากการรับประทานยาในลักษณะนี้มีจุดอ่อนและข้อมูลอาจจะไม่แม่นยำเพียงพอ เนื่องจากการรับประทานยานั้นผ่านมากหลายวันแล้ว ผู้ป่วยไม่สามารถจดจำข้อมูลที่ชัดเจนและครบถ้วนได้ การศึกษาเกี่ยวกับผลข้างเคียงจากการใช้ยานั้นควรจะต้องสอบถามข้อมูลภายหลังจากการรับประทานยาในระยะ เวลาไม่เกิน 1 ชั่วโมงจึงจะได้ผลที่แม่นยำและถูกต้องเชื่อถือได้

ตาราง 5.6 แสดงจำนวนผู้ป่วยที่มีอาการข้างเคียง จำแนกตามแหล่งจำหน่ายยา และร้อยละ

อาการข้างเคียงจากการรับประทานยา	แหล่งจำหน่ายยา			
	ร้านขายยา	ร้อยละ	ร้านชำ	ร้อยละ
คลื่นไส้ อาเจียน	12	75.0	21	77.8
ปวดท้อง ท้องเดิน	3	18.8	1	3.7
อาการแพ้ ผื่นคัน	0	0.0	4	14.8
อื่นๆ	1	6.2	1	3.7
รวม	16	100.0	27	100.0

จากตาราง 5.6 จะเห็นว่า อัตราของผู้ป่วยที่มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน พบมากในอัตราที่ใกล้เคียงกันของผู้ป่วยที่ซื้อยาจากทั้งสองแหล่ง มีอัตราที่แตกต่างกันในกลุ่มอาการปวดท้อง ท้องเดิน และแพ้ ผื่นคัน ซึ่งยังไม่สามารถระบุได้ชัดเจนเช่นเดียวกันว่า เกิดจากยารักษาไข้มาลาเรียตัวใดตัวหนึ่ง เนื่องจากมียาหลายชนิดจะมีอาการข้างเคียงในลักษณะเดียวกันนี้ และช่วงระยะเวลาในการรับประทานก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอาการข้างเคียงเหล่านี้ได้ แต่ที่น่าจะพอสรุปได้คือ ยาที่จำหน่ายตามร้านขายยาและร้านชำ น่าจะเป็นยาในกลุ่มเดียวกัน เพราะผู้ดำเนินการธุรกิจร้านชำน่าจะซื้อยารักษาไข้มาลาเรียมาจากร้านขายยาในอำเภอตนเอง ดังนั้น ถ้าหากสามารถควบคุมการจำหน่ายยารักษาไข้มาลาเรีย ในร้านขายยาให้เป็นไปโดยถูกต้องและรัดกุมเพียงพอแล้ว ก็จะสามารถควบคุมยามิให้ลงไปถึงร้านชำได้